

Cilvēka sociālās dzīves aspekti

Sociālās sistēmas

Spēja veidot biosociālās sistēmas (biosocialitāte) ir evolūcijas konservatīva dzīvnieku/cilvēku īpašība.

Biosociālās sistēmas – *īpatņu sakopojumi, kuriem ir raksturīga afiliācija (savstarpēja pievilkšana viens citu) un kooperācija starp tiem.*

Sociālā sistēma

No biopolitiskā viedokļa īpaši nozīmīgi ir šādi raksturojumi:

- **hierarhiskā struktūra;**
- dažādu **indivīdu uzvedības koordinācija** (uzvedības savstarpēja saskaņošana), afiliācija, kas ir biosistēmas eksistēšanas un darbības regulēšanas pamats. Koordinācija notiek dažādā veidā:
 1. indivīdu vairākumam atdarinot līderi;
 2. tieši kontaktējot;
 3. stafetes veidā pārraidot vadošo informāciju no viena indivīda citam.

- Kontaktā un distantā **komunikācija;**
- **Tendence veidot kvalitatīvi dažādas uzvedības formas** (indivīdu un to grupu morfoloģiskā, fizioloģiskā un uzvedības diferenciacija).
 1. **Indivīda līmenī** tā ir vecuma un dzimuma diferenciacija,
 2. **Biosistēmas līmenī** tai ir funkcionāla indivīdu grupu (ģimenes, dažādas sabiedriskās grupas u.c.) diferenciacija.
- Biosistēmas svarīgā īpašība ir funkcionālas konvencijas.

Līderis

- Par ko liecina varas instinkti
- Varas problēmas
- Politiskā līderība un harizma
- Harizmatiskā līdera īpatnības
- Līdera tipi
- Kā mēs izvēlam līderi, vadoni vai autoritāti?

Kas ir vajadzīgs pērītiķiem lai būtu par vadoni?

- Fiziskais spēks
- Agresivitāte
- Liels ķermeņa izmērs ?

Jā! Ne tikai!

Pērtiķiem ir nepieciešams:

1. **Sociālā pieredze** – prasme pareizi novērtēt konkrētu situāciju, izrādīt padotiem palīdzību
2. **Spēja izveidot alianses** ar citiem grupas locekļiem.
3. **Prasme iegūt varu** bez fiziska spēka, izmantojot citu īpatņu palīdzību

Un tas vēl nav viss...

4. **Spēja kontrolēt** citu grupas locekļu uzvedību, regulēt konfliktus grupas iekšienē.
5. **Dzīvnieka apķērība.**
6. **Epatažas raksturs.**
7. **Prasme dalīties** ar to, ko nomedija.

Līderis pliku pērtiķu vidū

Sociobioloģiskais faktors

Līderis ir personība, kurai pārējie grupas dalībnieki

uztic uzņemties lēmumus, kuri skar viņu intereses, visas grupas vajadzības

20.-50.g.

Ralfs Stogdils izdala tādas līdera īpašības:

- augsts intelekts,**
- gatavība uzņemties atbildību,**
- augsta aktivitāte,**
- noteikts sociāli ekonomiskais līmenis.**

80.-90 g.

- **augsts intelekts,**
- **drošsirdība, vīrišķība (maskulinizācija),**
- **dominēšana,**
- **ekstraversija.**

Psiholoģiskās īpašības

- **Pārliecība par sevi**
- **Asa un apķērīga domāšana**
- **Spēja saprast padoto uzvedību**
- **Organizatora spējas**
- **Harizma**

Līderības “rokas”

- Senās ciltis – fiziskais spēks (ilkņi, ķermeņa izmēri);
- Viduslaiki – smadzenes/prāts, ka arī viltība;
- Mūsdienās – smadzenes un “aizmugures spēks” (atoma ierocis, modernas tehnoloģijas un armija).

Līdera funkcijas

1. **Konstruktīvā funkcija** – sabiedrības interešu izpaušanās noteiktā programmā.
2. **Organizatoriskā funkcija**
3. **Koordināciju funkcija** – varas institūtu, iestāžu darbības saskaņošana, vērst to uz darbību.
4. **Integratīvā funkcija** – vienādi domājošo, apkārtējo, sabiedrības apvienošana ap līdera programmām.

Līdera tipi

- **Universāls līderis** ← *Rakturs*
- **Situāciju līderis** ← *Rakturs*
- **Iedvesmotājs** ← *Emocijas, biol. īpatnības*
- **Izpildītājs** ← *Emocijas, biol. īpatnības*
- **Harizmātiskais līderis** ← *Emocijas, biol. īpatnības*
- **Autoritārs līderis** ← *Vadīšanas stils*
- **Demokrātiskais līderis** ← *Vadīšanas stils*

Līdera tipi

Eksravertais tips

1. *Orientēts uz cilvēkiem (sadarbojas ar cilvēkiem):*

- **Komandas tipa līderis**
- **Kampaņas līderis**

2. *Orientēts pret cilvēkiem:*

- **Līderis manipulators**
- **Spēka līderis**

Intravertais tips

1. Ar iekšējo līdzsvaru

- Līderis-eksperts
- Birokrāts-līderis

2. Ar uztraukumu dvēselē

- Intrigants
- Harizmatiskais līderis

Līdera veidi

- Mazās grupas vadonis (ģimene, skola, studentu grupa, zinātniskā grupa)
- Sociālais līderis (ražošanā, dažādās sabiedrībās)
- Politiskais līderis (sabiedriskie un valdības darbinieki)

Vidēja pārvaldes līmeņa līderi

- Manipulators
- Kampanas

Augstākā pārvaldes līmeņa līderi

Komandas tips

Zemāka pārvaldes līderi

- Harizmātiskais līderis

Kas ir harizma – Dieva dāvana

Harizmātiskais līderis

Cilvēks, kurš spēj apburt un vest pūli aiz sevis

Bioloģiskais + sociālais + garīgais komponents

Harizmātiskais līderis un grupa (kā spogulī)

- Uzticība,
- Vēlēšanās darīt to, ko līderis lika,
- Iekšēja gatavība tam sekot,
- Emocionālais stimuls brīvprātīgajai pakļaušanai

Statūti pastāvīgi ir jāpamato, jāspēcina

Līdera statuss ir atkarīgs no viņa dominēšanas ritualizētu signālu ziņošanas padotiem īpatņiem.

Harizmātiskais līderis un padotie

Neverbālā komunikācija:

- Mīmika
- Žesti
- Pozas
- Dominēšanas un pakļaušanas ožas signāli

Divi līderi

Rems Kokhāss un Jānis Dripe

Līderis un grupa

Jo tuvāk indivīds pie vadoņa, jo mazāk atšķiras līdera un indivīda spriedumi

Etnocentrisms

no grieķu
ethnos – tauta, cilts
kentron – centrs,
vidus

izvēles attieksme pret sava etnosa (tautas, cilts) pārstāvjiem.

ir saistīts ar ksenofobiju (grieķu *xenos* - svešs; *fobos* - bailes) – **nepatika pret svešiem.**

I.Aibls-Aibesfelds un sociobioloģijas piekritēji

- saista etnocentrismu ar **cilvēka teritoriālo uzvedību un starpgrupu izolāciju.**
- **Teritoriālā uzvedība** ir saistīta ar **sabiedrības konsolidāciju**, ar **“savējo” un “svešo” atpazīšanu**, pret kuriem demonstrē agonistisku uzvedību.

- Afiliācija pret “savējiem” (ģimenes attiecības un radnieku altruisms)
- Agresija un nepatika pret “svešajiem”
- Etnocentrisms veidojas kā radnieku altruisma rezultāts

Dzimtene

= tēvzeme (latviski)
Fatherland (angļu)
Vaterland (vāciski)
Patriotisms (no grieķu vārda *pateros*
– tēvs)

Pazīšanas marķieri

nedaudzas pazīmes, kas ļauj cilvēkam
atpazīt “savējos”, tautiešus.
Bieži tas notiek zemapziņas līmenī.

Atpazīšanas marķieri

- **Primārie** – āriene, balss, smarža, kā arī bioķīmiskie kritēriji, piemēram, histosavienības kompleksi.
- **Sekundārie** (nosacīti ar kultūru) – valoda, dialekts, akcents, tērpi, uzvedības paņēmieni, formas tērps, pase, karogs.

Afiliācijas marķieri

- radniecība,
- fenotipiskā līdzība,
- iepriekšēja pazīšana,
- valoda,
- reliģija,
- teritorija.

Mastera eksperiments

(Masters et al., 1991; Frey, 1998)

Pēc “emocionālas skalas” novērtēja katra
pārbaudāmajai atbildes:

100 punkti – maksimāli laba attieksme,
mīlestība,
0 – pilns naidis,
50 – vienaldzība.

Rezultāts

kopumā pozitīvi amerikāņi izturēja tikai
pret amerikāņiem (>> 50),
pret francūžiem (40),
vāciešiem (30) attieksme bija negatīva

Egocentrisms un etniskie aizspriedumi ir bērna individuālās attīstības rezultāts

- **Sākuma** bērns klasificē pasauli kā “radniekus”, kurus viņš mīl, un visus pārējus, no kuriem viņš baidās.
- **No 6 līdz 12 gadiem** bērnam formējas etniskā pašapziņa – visi neradnieki sadalās uz tautiešiem un ārzemniekiem, otrā attīstības fāzē atgādina imprintingu;
- **Pēc 12 gadiem** bērni sāk saprast, ka ārzemnieki arī ir cilvēki, kuru valodu un tikumus var un vajag cienīt.

Cilvēku tipi

A – personas ar paaugstinātu agresivitāti,

B – personas ar pazeminātu agresivitāti

Karš

- Īpaša vīriešu socializācija
- Grupveida teritorijas aizsardzība
- Grupveida diversijas

Piemēri

- Šimpanze
- Cilts janomamo

Indoktrinātes problēma cilvēka sabiedrībā

Indoktrināte – apzinīga, mērķtiecīga politisko domu, simbolikas, uzvedības normu un vērtību iedvešana cilvēkiem un tautām. Būtībā tā ir cilvēku smadzeņu “ideoloģiskā apstrāde”.

I. Aibl-Aibesfelds uzskatīja par indoktrināti cilvēka spēju veidot dispozīciju ar citām cilvēku grupām, gatavību saliedēties ar savu cilti.

Ideoloģija

- ir domu, vērtību un direktīvu sistēma, kura attēlo attieksmi pret realitātes, interesēm, mērķiem, prata ievirzēm cilvēkiem, dažādās partijās, politiskiem līderiem, varas subjektiem, paaudzēm un sabiedriskajām kustībām.

- Māte-bērns
- Imprinting agrīnajā vecumā. Imprintobjekts saglabājas cilvēka smadzenēs un ietekmē tā uzvedību.
- Pubertātes periodā cilvēkam viegli iedvest jebkuru doktrīnu, domu, uzvedības paraugu.
- Iniciācija pubertātes vecumā (rituāli)

Tās funkcijas

- Organizē, veido cilvēka domāšanu,
- Paaugstina cilvēka pašcieņu,
- Dod skaidrus kritērijus kā atšķirt "savējo" un svešo",
- Dod izeju agresijai.
- Izmanto savējos rituālos un simbolos arhaiskos elementus (falliskie simboli, māternitātes simboli, rituālizēto galdu, koru dziedāšanu, mītiņus u.c.).
- Izraisa patīkamo emocionālo un fizioloģisko stāvokli (nodrošinot neurofizioloģisko homeostāzi).

Matriarhāts vai patriarhāts?

- Līdz pat mūsdienām nav neviena aprakstīta vai zināma gadījuma, kad sievietes **sistemātiski** valdītu un patstāvīgi pieņemtu politiskus lēmumus.
- Jebkurā no modeļiem vīrietim ir augstāks statuss un vara.

- Mātes radības līnijas svarīgums un nozīme bija agrīniem zemkopjiem un vēlāk arī medniekiem/augu vācēju grupām.
- Patriarhāts nav bijis visās sabiedrībās. Tā, piemēram, vīrieša pārkums par sievietēm ģimenē un sabiedrībā pēc vīrieša radības līnijas svarīguma ir vienām mednieku/augu vācēju grupām (Austrālijas aborigēni) un nav citās (pigmeji).

- **Mednieku/augu** vācēju grupās vara piederēja vīriešiem, jo tie medīja, bet savādāk **zemnieku grupās**, jo tie atbrīvoja zemi no meža, radot sējuma platības.
- Mednieki gāja medībās uz vairākām dienām un veica lielus attālumus, ko sievietes nevarēja darīt fiziski un bērnu dēļ. Taču ja medības notika netālu no mājām, tad sievietes piedalījās tajās līdzvērtīgi vīriešiem (agta Filipīnās).
- Iespējams, ka zemes atbrīvošana no meža un sēšana ir saistīta ne tikai ar vīrieša spēku, bet arī ar briesmām, kas saistītas, ar zemes meklēšanu tuvu pie citas cilts robežām un biežiem ienaidnieku uzbrukumiem.

Sieviete – sabiedrība un līderība

Vīrieši un viņu darbi sabiedrībā tika uzskatīti par svarīgākiem. Ja vīrietis mazgātu veļu, adītu, tad šo nodarbi uzskatītu par vīriešu nodarbi un sabiedrība uzskatītu to par ļoti svarīgu. Ja to pašu darītu sievietes, tad šis nodarbes ir mazāk nozīmīgas.

- Sievietes līderība ārpus ģimenes, īpaši politikā, ir ļoti reta parādība. Apmēram 70% no zināmajām cilvēka kultūrām par līderiem bija vīrieši un tikai 7% - pie varas varēja būt abu dzimumu pārstāvji.
- No 93 sabiedrībām, ko analizēja N.Šennons, tikai 6 gadījumos sievietes varētu ieņemt svarīgus politiskus posteņus, jo tās ietekme bija lielāka par vīriešiem. Četros citos gadījumos sievietes varēja ieņemt vadošus amatus līdzvērtīgi ar vīriešiem un pārējos gadījumos sieviete nekādi nevarēja pretendēt uz vadošiem amatiem.

Interesanti vadības modeļi

- **Ašangi.** Ir divi troņi: sieviešu un vīriešu. Zeme pieder gan sievietēm, gan vīriešiem. Vadoša loma ir sievietei, taču vīrietis valdīja tikai tad, kad vadošai sievietei ir menstruācijas periods.

- **Bembi,** cilts, kas dzīvo ZA Rodezijā. Vara ir centralizēta un tiek nodota vadoņa pēcnācējam. Vīrietis ir galvenais, taču apkārtējos ciematos vara pieder viņa radniecēm-sievietēm: māsām, mātei, mazmeitām.

- Āfrikas cilts **bantu.** Vadība pēc principa “sieviete-vīrietis”. Sieviete var tikt pie varas, ja tā apprecas ar sievieti un kļūst par “vīrieti”. Tāds modelis deva priekšroku tikai sievietes radiem.

Cilvēku sabiedrības
kvalitatīvi jauns fenomens ir
izlīgšanas mehānismu darbības
paplašināšana līdz starpgrupu
attiecībām

Sociālā līdzsvara atjaunošanas mehānismi situācijās pēc konflikta

- Biežāk cilvēku (primātu) konflikti notiek **starp vienas sabiedrības locekļiem un beidzas ar agresora un upura samierināšanos.**
- Samierināšanās sastopama jo biežāk, jo augstākas kognitīvās spējas ir attiecīgajai sugai.

D.Silkas hipotēze par sociālās spriedzes noņemšanu (vājināšanu)

Samazināt situācijas nenoteiktību (nedrošību) un signalizēt par agresīvo darbību pārtraukšanu.

No evolūcijas redzes viedokļa tomēr iespējams, ka nozīmi iegūst tieši pēckonflikta ceremonija.

Sociālo attiecību atjaunošanās F.Vaals & E.Rosmalens

Saskaņā ar šo hipotēzi

**sociālo sugu grupās bijušie sāncenši ir
“ieinteresēti” ātrākā sabojāto attiecību
atjaunošanā.**

Izlīgums

Stresa atslābināšanas (noņemšanas) hipotēze

Cilvēks (dzīvnieki) ar grupas dzīves veidu bieži izjūt būtisku diskomfortu dēļ sociālo attiecību traucējumiem un paaugstinātas sociālās spriedzes.

**Tāpēc izlīgums (samierināšanās) ir
stresa noņemējs.**

Sociālo attiecību atjaunošanas hipotēze

mijiedarbība pēc konflikta iekļauj:

- agresora atbalstīšanu,
- upura atbalstīšanu,
- palīdzības lūgumus no upura puses,
- upura mierināšana,
- agresora savaldīšana un upura agresijas pārdresēšana,
- konfliktējošo samierināšana ar pastarpinātām starpniekīpatņa aktivitātēm (šimpanze un bonobo).

Galvenie secinājumi par sociālās spriedzes novēršanu pēc agresīvām sadursmēm grupā

1. Jo sarežģītāka un plastiskāka ir sociālā organizācija, jo attīstītāki un daudzveidīgāki ir samierināšanās mehānismi

2. Paaugstinoties filogēniskās attīstības līmenim parādās speciāli uzvedības paterni, kurus izmanto samierināšanās kontekstā.

Brūnajiem makakiem tāds ir partnera stāva fiksēšana ar abām rokām un savstarpēji apkampieni, šimpanzēm – skūpstī, bonobiem – dzimumuzvedības elementi.

3. Samierināšanās līmenis daudz augstāks ir sugām ar egalitāru dominēšanu.

Iniciatīvas varbūtība vai nu no upura, vai agresora puses arī ir atkarīga no dominēšanas stila, kāds ir pieņemts attiecīgās sugas grupās

(brūnie un Tonkinas makaki, magota makaki).

- **Sabiedrībās ar egalitāru dominēšanas stilu samierināšanās biežāk notiek pēc padoto iniciatīvas**

(brūnie un Tonkinas makaki, magota makaki)

- **Nežēlīgu un despotisku struktūru samierināšanās pārsvarā notiek pēc agresora iniciatīvas**

(Japānas, Javas makaki, rēzumakaki)

- **Šimpanzēm** (un it īpaši bonobiem) procentuāli samierināšanās no agresora puses ir daudz augstāka, nekā brūnajiem un Tonkinas makakiem.

- **Cilvēkam** samierināšanās pēc agresora iniciatīvas procentuāli ir augstāka.

Kāpēc?

- Paaugstināts psiholoģiskā diskomforta līmenis, ko izjūt “agresors” cilvēkveidīgo pērtiķu grupās.
- Cilvēku kolektīvos šādu diskomfortu apzīmē formalizēts jēdziens “vainas sajūta”.

Audzināšanas ceļā varēja izmainīt tikai izlīguma līmeni, bet paši izlīguma elementi palika tie paši – sugai specifiskie

Cilvēku sabiedrībā dati par izlīguma modeļiem norāda uz šī fenomena pamatmehānismu vispārējo līdzību ar augstākajiem pērtiķiem un iespējamo pārmantošanu evolūcijas ceļā.

Pērtiķu un cilvēka uzvedība pārtraukt agresiju ir homologisks **izlīguma fenomens**

Īpaša samierināšanās kultūra veidojas bērnu subkultūrā un tiek nodota tālāk no vecākajiem bērniem jaunākajiem

Šī kultūra vieno pārejas elementus no dzīvnieku pasaules uz pieaugušo cilvēku pasauli.

Pēc A.Lunardini datiem

Izlīguma fenomenam ticami var izsekot jau divgadīgam bērnam

Cilvēku tieksme uz izlīgumu ir iedzimstoša.

Šī tieksme tiek būtiski pastiprināta ar kultūras attīstību un socializācijas procesu.

Pēckonflikta uzvedības analīze 6-7 gadu veciem bērniem atklāj tos pašus samierināšanās etoloģiskos pamatus, kas ir pērtiņiem:

- 1) samierināšanās (izlīgums) notiek tajā pašā intervālā (1-2 minūtes pēc agresijas);
- 2) kā samierināšanās dalībnieki piedalās tuvākie draugi (radnieki) kā no agresora, tā upura puses (Eibl-Eibesfeldt 1989).

Bērnu grupās novēro tendences:

- Paaugstinās izlīguma līmenis pēc agresijas puses iniciatīvas (bērni stāstīja par vainas apziņu, ko izjuta strīda vaininieks);
- svarīga loma konflikta noregulēšanā iegūst starpnieki, t.i. indivīdi, kas konfliktā tieši nav piedalījušies, bet ir ieinteresēti konflikta izbeigšanā;
- samierināšanās process ir diferencēts divās stadijās: pirmā – agresijas izbeigšanas konstatējums (“piedod man, es vairāk tā nedarīšu”), un otra – pats izlīgums (izlīguma skaitāmpantiņi, dāvanas, apkampieni un skūpstī).

Izlīguma ceremonija izlīguma skaitāmpantiņi

“Piedod man, es tā negribēju, es vairāk tā nedarīšu”.

“Izlīgsti, izlīgsti, izlīgsti un vairāk nekaujies, bet ja tomēr kausies, es kodišu, bet kosties mēs nedrīkstam, tāpēc ka esam draugi”.

Ir arī cita versija : “... kosties nav vērts, tāpēc sītišu ar ķieģeli, ķieģelis salūzīs, un draudzība sāksies no jauna”.

Jalomi (viena no Rietumirānas ciltīm)
paziņo ienaidniekam par savu nodomu
pārtraukt konfliktu ar dziesmu:

“Karošana un cīnīšanās – tās ir sliktas lietas, būsīm vienoti kā koki, Fungfungas koki un Jelenas koki”.
“Veli, tā ir tava vaina! Veli, tas ir tavs negods! Tevis dēļ uguns aprija Reki ūdeņus”.

Hagena kalnu ciltis (Jaungvinejā)

“Atkal aiz sevis pēdas atstās putni Tova un Kopetla. Atkal šurpu un turpu staigās sievietes un cūkas. Viss aizaus ar zāli. Mēs atkal dzīvosim viens ar otru mierā un satiecībā. Mēs neiesim vairs karot viens ar otru”.

Svētku laikā samierināšanās notiek ar rituāla dāvanu apmaiņšanos (moka) – perlamutra gliemežvākiem un cūkām.

Paldies!